

Ж.М. Имангаликова , К.Т. Маликов

*Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан
(E-mail: zhanerke.imangalikova.94@mail.ru, k.malikov@mail.ru)*

Телевизиялық дискурс прагматикасы

Аңдатпа. Мақала телевизиялық дискурстың прагматикалық табиғатын тану бағытына арналып, нақты нысан ретінде таңғы бағдарламалар зерттеуге алынды. Ғылыми техникалық ілгерілеу алға басқан сайын қоғамдық қатынастар да күрделене түседі, ақпараттар легінің жылдам, нақты, қысқа, әрі шынайы болуы – медиа саласының басты талабы. Бүгінгі медиа саласының дискурстық табиғаты адресант-мәтін-адресат үштігі аясында прагматикалық мақсаттарға бағытталады. Телевизиялық дискурстың прагматикалық табиғатын тануға арналған зерттеу мақала антропоэкетік парадигма қағидаларына орай тілді адамның санасы мен танымы, рухани құндылықтары әлемі негізінде тұтас алып қарастыруды мақсат етеді.

Зерттеу мақала таңғы ақпаратты бағдарламалардың берілу форматындағы жаңашылдықтарын тануға, прагматикалық мақсаттарын (стратегия мен тактика) нақтылауға бағытталды. Коммуникация барысындағы адресант – адресат арасындағы өзара байланысты бағамдауда тележүргізушінің кәсіби шеберлігі (сұрақ қою шеберлігі) мен тікелей эфир мәдениетін меңгеру деңгейлерін ескере отырып адресант пен адресаттың аялық білімі мен танымы т.б. мәселелерін қарастыру міндеттері қойылды.

Телевизия дискурсындағы бағдарламаларды антропоэкетілік парадигма аясында қарастыру теориялық тұрғысынан қажет болады. Телевизиядағы сөйлеу әрекеті, қоғамдағы сөйлеу мәдениетін қалыптастыратыны белгілі. Сондықтан телевизия мүмкіндіктері мен қолданысына назар аудару мен экран мәдениетін меңгеру практикалық тұрғыдан құнды. Тілді адамның санасы мен танымы, рухани құндылықтары әлемі негізінде тұтас алып қарастырудың маңыздылығы зор болмақ.

Түйін сөздер: телевизиялық дискурс, прагматика, таңғы бағдарламалар, антропоэкетілік парадигма, коммуникация, журналистика, стратегия, тактика, бейвербальды амалдар.

DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-678X-2024-146-1-76-89>

Түсті: 31.08.2023; Жөнделді: 1.11.2023; Мақұлданды: 3.01.2024;
Онлайн қолжетімді: 29.03.2024

Кіріспе. Ел өмірінде өзіндік орын алатын, халықпен бірге біте қайнасып келе жатқан телевизия тарихы тереңде жатыр. Сонау тарих қойнауынан бүгінге дейін «көгілдір экран» деп аталып келе жатқан телевизия әлем халықтарының құлағы мен көзіне айналғаны белгілі. Бүгінгі интернеттің маңызының артуына қарамастан телевизия медиа жүйеде маңызды сегмент болып қала беретіні сөзсіз. Соңғы онжылдықта телевизиялық хабар тарату қағидалары, эфирдің жанрлық-тақырыптық мазмұны, экспрессивті құралдарды қолдану ерекшеліктері, атап айтқанда, жаңалықтар журналистикасының айтарлықтай өзгерістерге бет бұрғандығы байқалады. Соған орай, бүгінгі техникалық тұрғыдан алға жылжу мен қажеттіліктер – телевизия аудиториясының бәсекеге қабілеттілігі

мен сұранысын арттыратын ақпарат берудің жаңа жолдарын ашуға мүмкіндік береді. Телевизиялық медиамәтін, нақтырақ айтқанда, ақпарат беру тілі ақпаратты аудитория үшін қолжетімді ететін жаңа форматтармен толығуда. Ақпаратты беру ерекшеліктері, экспрессивті құралдарды қолдану жиынтығы аудиторияны тануға жол ашады. Бүгінгі кез-келген бұқаралық ақпарат құралдары аудиторияның қажеттіліктері мен мүдделеріне қарай бейімделеді. Мәселен, телевизиядағы қарым-қатынастың интерактивті режимде де жүзеге асырылуының тиімділігін, жаңашылдығын атауға болады.

Қарым-қатынастың интерактивті режимде жүзеге асырылуы ретінде телекоммуникатор мен телеаудиторияның арасындағы қарым-қатынас қоңыраулар мен хабарламалардан өзге таңғы бағдарламада скайп арқылы тікелей эфирге шығу тәсілі де оңтайлы нәтиже беретіні байқалады. «QAZAQSTAN» Ұлттық телеарнасының «Tansholpan» ақпаратты-сазды таңғы бағдарламасының студиясында өнерлі жұптармен болған сұхбатта скайп арқылы байланысқа шығу сәті бейнеленген. Байланыстың заманауи түрі арқылы байланыс орнатудың тиімділігі байқалады (2022 жылы, 3 наурыз).

Теледидарда берілетін ақпараттың құндылығы – көрерменнің талап-сұранысын қанағаттандыру. Бүгінде белгілі бір әлеуметтік кеңістікте біртұтас кешендегі тілдік және визуальды құралдар арасындағы қатынастың күрделі семиотикалық құрылымын көрсететін телевизиялық дискурсты жан-жақты танудың өзектілігі зор. Дискурсты сөйлеу әрекетінің жиынтығы ретінде танысақ, демек, телевизиядағы дискурс – телевизиядағы сөйлеу әрекетінің жиынтығы. Телевизиялық дискурс тілдік және көрнекі белгілердің белгілі бір жиынтығы ретінде ғана емес, сонымен қатар әлеуметтік-мәдени құбылыс ретінде көрінеді. Ол коммуникацияға қатысушылардың әлеуметтік-мәдени, психологиялық ерекшеліктерін ескере отырып жүзеге асырылады. Телевизиялық дискурс аясында телебағдарламаларды прагматикалық тұрғыдан қарастырудың да маңыздылығы артып отыр.

Ғылыми зерттеудің басты мақсаты – телебағдарламаларды телевизиялық дискурс аспектісінде прагматикалық тұрғыдан зерттеу.

Зерттеу нысаны – Ұлттық телеарнасының «Tansholpan» ақпаратты-сазды таңғы бағдарламасы.

Зерттеу пәні – телевизия тіліндегі адресант (журналист, жүргізуші) баяндау, хабарлау, жауап алу, сипаттау, адресат (қабылдаушы, аудитория) пікір білдіру, бағалау, таңқалу, өзге де түрлі эмоция көріністері т.б.

Телевизия тілінің зерттелу нысаны ғылымның өзге салаларымен де сабақтас. Сондай-ақ, кез келген ұлт тілінің көрінісі телехабарлар тілі арқылы танылады. Тілде пайда болған жаңа тілдік қолданыстардың тұрақтауына да телевизияның ықпалы зор.

Жалпы зерттеулерді бағамдағанда, бұқаралық қатынастың екі түрлі аспектісі баса айтылады. Ең алдымен, ол заттық-логикалық, фактуалды, атап айтқанда, интеллектуалдық, дескриптивті, объективті, концептуалды, фактуалды ақпарат. Екіншісі, прагматикалық, бағалауыштық, субъективті ақпарат.

Прагматикалық ақпараттың қызметі – реципиентке әсер ету, ықпал жасау және коммуникатор сөз арқауы болып отырған зат, құбылыс, оқиғаға өзінің қатысын (көзқарасын) білдіру болып табылады [1, 241].

Телевизия тілі, телевизия бағдарламаларының жанрлық ерекшелігі мен түрлілігі жағынан жанданып отыруы қажеттілік. Осындай жанрлық жаңғырулар жаршысы болған таңғы ақпараттық бағдарламалардың маңыздылығы мен аудиторияның құрамы, тікелей эфир ерекшелігі, тікелей эфирдегі жүргізушілер шеберлігі, таңғы бағдарламалардың аудитория психологиясына әсері т.б. мәселелердің қажеттілігі, сұранысы мен талабы мол. Осы орайда, ең алдымен атап өтетін «QAZAQSTAN» Ұлттық телеарнасының «Tansholpan» ақпаратты-сазды таңғы бағдарламасы. Әр таң сайын эфир шымылдығын ашатын «Tansholpan» ақпаратты-сазды бағдарламасы үш сағат бойы тікелей эфирде сан алуан тақырыпты қамтып, ән мен жырдан шашу шашатыны көпшілікке мәлім.

Бүгінде жаңаша дәстүр мен қалыпқа еніп, көрермен назарында ерекше ілтисатқа бөленіп отырған «Tansholpan» таңғы ақпаратты-сазды бағдарламасының өміршеңдігі туралы белгілі ғалым Н.Омашев былайша пайымдайды: «Сол кездегі экрандағы басты ерекшелік – «Таңшолпан» болды. Бұрын мұндай таңғы бағдарлама екі тілде жүргізілсе, енді Иманбай Жұбаев бастаған жастар командасына таза қазақ тілінде бағдарлама жасау мүмкіндігі берілді. Ел көп көретін уақытта басталатын жаңа хабар көрермендер назарына ілікті. Жастар өздеріне көрсетілген сенімді ақтады. Осы командадан талай талантты тележурналистер шыңдалып шықты» [2, 108]. Осындай қалыптасу кезеңдерінен өткен телебағдарлама бүгінде цифрлы даму дәуіріндегі жетістіктерді тең пайдаланып келеді.

Бағдарламаның эфирге шығатын уақыты дүйсенбі-жұма, сағат 7.00 -10.00 аралығында, ұзақтығы – 3 сағат. Ақпаратты-сазды жанрдағы бағдарламаның жиілігі – аптасын 5 рет эфирге шығады. Бағдарламада әдебиет, мәдениет, рухани-әлеуметтік қоғамдық мәселелер қамтылады [3].

Зерттеу материалдары мен және әдістері.

Бүгінгі зерттеулердің басым көпшілігінде адам факторы негізгі ядро ретінде алынып отырғаны белгілі. Осы тұрғыдан алғанда, адам санасындағы танымдық қор мен рухани құндылықтарды көрсететін, ұлттық болмысы мен мінезін, тұрмыс-тіршілігін зерттеуге бет бұрған антропоэзектілік бағыт аясындағы зерттеулер қатары артуда. Тілдің прагматикалық табиғатын ашуға негізделген зерттеулер антропоэзектік парадигма қағидаларына негізделеді. Бұл тұста тілді адамның санасы мен танымы, рухани құндылықтары мен әлемі негізінде тұтас алып қарастыруды маңыздылығы турасында ғалым Б. Момынова: «Антропоэзектілік парадигма – бұрыннан белгілі, танымал классикалық зерттеулер сияқты таным объектісін зерттегеннен гөрі таным субъектісіне, яғни, адамға бет бұрды. Өйткені, адам – тұлға, жай ғана ізгілік пен қайшылықтардың жиынтық образы емес, ұлттық және әлеуметтік белгілерді бойына жинақтаушы тұлға. Сондықтан да, этнолингвистика, этнопсихология, этнопедагогика, психоллингвистика, лингвомәдениеттану, когнитивті лингвистика – бәрі адам санасы мен танымын, оның терең қатпарларын, таным мен сананың, адам ұғым-түсінігін, ойы мен ойлауының тіл арқылы жарыққа шыққан нәтижелерін зерттейді», -дейді [4, 68]. Сондықтан лингвист-ғалымдар тілді тек ішкі құрылымдық жүйеде ғана емес, тілден тысқары тұрған түрлі антропологиялық, әлеуметтік, психологиялық т.б. мәселелермен байланыста қарастыру керектігіне баса назар аударып отыр.

Телевизиялық дискурстағы прагматика қарым-қатынас кезіндегі іс-әрекет ретінде тілдің барлық аспектілер қызметіне қатысты болады. Атап айтқанда, прагматика нысанында қарастырылатын сөйлеу актілерінің қызметі айырықша. Сөйлеу актілерінде коммуниканттардың өзара әрекетіне басты назар аударылады. Коммуниканттардың өзара сөз ықпалдастығы телебағдарламаларда дерлік көрініс тауып отырады.

Теледискурстағы прагматика сөйлеу актісі тұрғысынан үш түрлі аспектіде көрініс береді. Біріншіден, сөйлеушінің қолданып отырған таңбаларға қатынасы, екіншіден, тыңдаушы тарапқа сөз ықпалы, үшіншіден, сөйлеушілердің аялық білімі мен олардың сөз күзіреттілігі. Осы аталғандардың әрқайсысына таңғы бағдарламалар нысанында нақтырақ тоқтала кетсек.

Таңғы бағдарламалардағы прагматикалық мақсат адресант пен адресат арасындағы өзара коммуникацияның сәтті орындалуына ықпал ететін визуальды бейнелердің назар аудартуынан басталады. Мысалы: таңғы бағдарлама аясында экранда бейнеленетін суретті, графикалық бейнелердің (телеарнаның логотипі, ауа-райы, жүгіртпе жол т.б.) аудиторияның қабылдауы үшін ерекше маңызды ақпарат береді.

Екіншіден, тыңдаушы тарапқа, адресатқа сөз арқылы ықпал ету, сөз магиясы. Коммуникацияда қолданылатын стратегия мен тактика.

Үшіншіден, коммуниканттар арасындағы аялық білімнің ескерілуі. Аялық білім тілдік санада, тілдік таңба мағынасы арқылы ғана емес, сонымен қатар адам әрекеті, мінез-құлық нормасы арқылы да көрініс береді. Тұлғаның аялық білім жүйесі шынайы мәндегі ұғынықты айтылған сөзде, пікірлесуде, яғни, сөйлесім үстінде ашыла түседі.

Тілдік коммуникацияда тұлғаның тілдік білімімен қатар аялық білім жүйесін меңгеру қажеттілігі адресант пен адресаттың ақиқат шындықты ортақ ұғым мен мағынада

қабылдайтынын негізге алынды. Аялық білім – тұлғаның материалдық және рухани құндылықтарының қоры. Кез келген коммуникативтік қарым-қатынаста тыңдаушының коммуникативтік күзiреттiлiгiне, мәселен, тек айтылған сөздің мәнін ұғыну ғана емес, аялық білім жүйесінің деңгейін ескеріп, адресаттың қабылдауына тиімді баяндау стратегиясын ойластырады, сол арқылы коммуникативтік мақсат орындалады. Таңғы бағдарлама аясындағы сұхбат барысында аялық білім көрінісіне мысал ретінде «QAZAQSTAN» Ұлттық арнасындағы «Tansholpan» таңғы ақпаратты-сазды бағдарламасының 24 тамыз күнгі эфирінде әнші Айбек Қайбулламен болған телематериал алынды. Жүргізуші: «Жақсылықтың нышаны, Дос-Мұқасан ансамблінің орындауындағы «Той жыры» әні де дәл осылай тойға тарту ретінде шықты ғой. Ол әннің гұмыры ұзақ болды. Сондай адамдардың жолын берсін», - деді. Бұл диалог барысында әншінің Дос-Мұқасан ансамблі, оның орындауындағы «Той жыры» әні туралы бұрыннан білетіні белгілі болғандықтан, ұлттық танымдағы «жақсыға балау», «жолын беру» сынды сөз суггестиясы байқалды. Сондықтан бір тілде сөйлеуші халықтың өмір сүру жағдайын білмей тұрып, сол халықтың тілдік жүйесін түсіну мүмкін еместігі көрініп тұрады.

Прагматикалық мақсатта аялық білім ұғымымен сабақтас пресуппозицияның қолданысы да адресант пен адресат арасындағы қарым-қатынаста маңызды. Бұл турасында ғалым Д.А. Әлкебаева тұжырымында: «Сөйлеуші өзінің сөйлесушіге тек қана не айтарын біліп қана қоймай, оның бұл ақпаратты қалай қабылдайтынын бағдарлап және қаншалықты әңгімеге жаңа тақырып енгізуге болатынын болжап отыратындығын көрсетеді. Олай болса, пресуппозиция адресант пен адресаттың кез келген тілдік бірліктердің мазмұнын түсінуге мүмкіндік беретін аялық білімімен тығыз байланысты болады», - делінеді [5, 19].

Коммуникация барысындағы сөйлеу актісінің орындалуы – белгілі бір қоғамдық ортада қалыптасқан сөйлеу принциптері мен ережелеріне сай арнайы мақсатта жүзеге асырылатын сөйлеу әрекеті.

Сөйлеу актісінің негізгі белгілерін ғалым Б. Қалиев белгілі бір мақсат көзделетіндігі, қалыптасқан дәстүрге сай шарттылық сипатының болатындығымен түсіндіреді [6, 308].

Коммуникация барысында сөзді, сөйлеуді құру лингвистикалық, экстралингвистикалық, прагматикалық факторларға байланысты болады. Қарым-қатынастың қарапайым бірлігі – сөйлеу актісі. Сөйлеу актісі кезінде сөйлеуші сөйлеу актісінің мынадай деңгейлерін жүзеге асырады:

Локуция – айтылымның дыбысталуы, грамматикалық тұрғыдан сөздердің дұрыс ұйымдасуы, сөйлеу актісінің сыртқы бейнесін құрайды.

Иллокуция – мақсат етіп қойылған ақпаратты адресат қабылдайтындай етіп (адресатқа әсер етудің стратегиясы мен тактикасы) жеткізе білу.

Перлокуция – әрекетке әсер ету арқылы қол жеткізу

Телевизиялық дискурстағы сөйлеу актісінің жүзеге асуы турасында тікелей эфир ерекшеліктері, ондағы эфирдің сапасына әсер ететін сценарийдің сапасы, сапалы сценарийді студиядағы жүргізушінің тыңдарманға тұщымды әрі түсінікті етіп жеткізе білуі, жүргізушінің жеке көңіл-күйі, шақырылған қонақтың көңіл-күйі сынды факторлар ескеріледі.

Бүгінгі телевизия бағдарламаларының деңгейіне баға беруші әрине – көрермен. Осы орайда, зерттеу барысында таңғы бағдарламалар прагматикасын тану аясында респонденттерге бірнеше сұрақтар ұсынылды. Сауалнамаға қатысушылардың жасы, жынысы ескерілді.

Құрметті сауалнамаға қатысушы! Төмендегі сұрақтарға Сіздің өз ойыңыз.

1-сауал: Таңғы бағдарламада көрерменінің ой мен сезіме ықпал етіп, ақпаратын әсерлі жеткізетін тележүргізуші ретінде кімді атап едіңіз?

А. Берік Көшербекұлы

В. Ирина Тен

С. Өз пікіріңіз...

1-сауал нәтижесі бойынша таңғы бағдарламада көрерменінің ой мен сезіме ықпал етіп, ақпаратын әсерлі жеткізетін кәсіби тележүргізуші ретінде Берік Көшербекұлын көпшілік атап көрсеткен.

2-сауал: Сіздің байқауыңызша, таңғы бағдарламаларды жүргізуде жүргізуші тарапынан сөзді орынсыз бұзу, орынсыз сұрақ қою, орынсыз көп сөйлеу, айтылғандарды орынсыз көп қайталау сынды коммуникативтік кедергілерді байқадыңыз ба?

- А. Иа, жиі байқалады
- В. Байқамадым
- С. Білмеймін

2-сауал нәтижесі бойынша таңғы бағдарламаларды жүргізуде жүргізуші тарапынан сөзді орынсыз қолданудағы келеңсіздіктерді басым көпшілік телекөрермендердің жиі байқай қоймайтындығы немесе мән бермейтіндігі көрінеді.

3-сауал: Таңғы бағдарламалар несімен ұнайды?

- А. Жүргізушілері ұнайды
- В. Бағдарламаның жаңашылдығы ұнайды
- С. Жауап беруге қиналамын

3-сауалнама нәтижесі бойынша жауап берушілердің басым көпшілігі таңғы бағдарлама жүргізушілерінің көрермен көңілінен шығатындықтарын атап өткен.

Осындай зерттеу жүргізу мақсатында орындалған жұмысты қорытындылай келе, таңғы бағдарламаларды үнемі мақсатты түрде тамашалайтындардан өзге теледидардың таңғы уақытты қосылып тұруын әдетке айналдырғандардың басым болуы байқалады. Дегенмен, жалпы алғанда таңғы бағдарламалар аудиториясын бағамдау арқылы ел игілігі бағытындағы атқаратын істерінің қоғам үшін болашағы зор екендігі анық.

Әдебиетке шолу.

Қазақ тіл білімінде прагматикалық бағытта соңғы он бес жыл көлеміндегі Д. Әлкебаева «Қазақ тілі стилистикасының прагматикасы» [5, 266], З.Ш. Ерназарова «Сөйлеу тілі синтаксисінің прагмалингвистикалық аспектісі» [7,215], Қ.К.Кенжеқанова «Саяси дискурстың прагмалингвистикалық және когнитивтік компоненттері (қазақ тіліндегі мерзімді басылымдар материалдары бойынша)» [8] зерттеу еңбектерін атауға болады.

Телевизия тілі көп ретте сөйлеу кезіндегі синтаксистік, стилистикалық ерекшеліктер төңірегінде қарастырылып келді. Телевизия тілін зерттеу нысаны ретінде қарастырған Г.А. Машинбаеваның «Теледидар тілінің лингвопрагматикалық аспектілері» [9, 125], М.М. Увайсованың «Жарнама тілі: лингвопрагматикалық аспект» [10, 130], С.А. Асанбаеваның «Жарнама саласындағы мемлекеттік тілді қолданудың соңлингвистикалық өзекті мәселелері» [11, 230] атты кандидаттық диссертацияларын атауға болады. Дегенмен бүгінде телевизиялық дискурс мәселелері аясындағы зерттеулер қатарының артып келе жатқандығын байқауға болады.

Қазіргі қоғамда телевизия адамдардың көзқарастары мен мінез-құлық нормаларын қалыптастыруда басты қызмет атқарады деуге болады. Телевизиялық дискурс қызметі турасында шетелдік басылымдарда көптеп айтылуда. Солардың қатарындағы бірнеше еңбектерді атап өтсек. Е.А. Подольских «Дискурсивные особенности телевизионных новостей и аналитических программ в Британской лингвокультуре» [12], Е.Г. Ларина «Телевизионный дискурс и его жанровые разнообразия» [13], Н.Ю. Горчакова «Особенности телевизионной речи как разновидности устной публичной речи» [14], А.А. Архипова «Особенности стратегий различных типов институционального дискурса» [15], А.С. Шалев «Энергетические характеристики речи телебесед» (на материале украинского, русского и английского языков [16], Т.Р. Красикова, Е.А. Кожемякин «Телевидение как объект мультимодального дискурса-анализа» [17].

Телевизиялық дискурс төңірегіндегі өзге тілді зерттеулер қатары да телевизия тілі мен қолданысын жан-жақты қарастыруды мақсат етеді. Осы ретте бірнеше шетелдік зерттеу мақалалармен таныс болдық.

Шетелдік ғылыми еңбектерде дискурс табиғаты әр қырынан терең зерттеулерге арқау болып отыр. Сондай зерттеулердің қатарында дискурс және әлеуметтік мәселелерге қатысты N. Fairclough *Discourse and Social Change* [18], бүгінгі коммуникация мәселелеріне талдаулар жасаған G. Kress *Multimodality: A social semiotic Approach to Contemporary Communication* [19], сыни дискурсқа қатысты T. Van Leeuwen. *Discourse and Practice. New Tools for Critical Discourse Analysis* [20], көп модальды дискурс мәселелеріне арналған «Multimodal Discourse Analysis. System-Functional Perspectives» [21], D. Machin. *What is*

multimodal critical discourse studies? // Critical discourse studies [22], кино мен телевизия мәселелеріне арнаған J. Monaco «How to read a film: The Art, Technology, Language, History, and Theory of film and media» [23], визуальдау мәселелеріне арналған Kress G., Van Leeuwen T. Reading Images: The grammar of visual design [24] сынды зерттеуші-ғалымдардың еңбектері, зерттеу мақалалары дискурсты әр қырынан тануға мүмкіндік береді.

Нәтижелер мен талқылау.

Телевизиялық дискурста адресант өзінің айтайын, сұрайын деген дүниесін адресатқа бағыттайды. Ол үшін адресант адресат турасында толық, әрі жан-жақты білуі маңызды. Адресант пен адресат өзара байланысқа түсе отырып адресант берген ақпаратты адресат тезаурустық және аялық білімі, дүниетанымы арқылы ойда интерпретациялайды. Демек, бұл жерде адресат санасында қабылданған ақпарат адресанттың дйттеген мақсатынан, яғни, журналистің өзіне қажет дүнесінен алшақ кетпеуі маңызды. Сонда ғана адресант пен адресаттың арасындағы екеуара коммуникация сәтті аяқталады, коммуникативтік сапасы артады.

Телебағдарламалардың әсерлі шығуы журналистердің шеберлігі, ой ұшқырлығымен сабақтас. Шеберлік коммуниканттар арасындағы қарым-қатынасты жүзеге асуындағы стратегия мен тактиканың ұтымды қолданылумен де байланысты.

Стратегия – сөйлесушілердің берілген жағдайдағы сұхбаттасу тәртібінің сөйлесу нәтижесіне жету үшін тікелей жоспары, өзінің коммуникативтік ниетін іске асырудағы жалпы жолы. Тактика – стратегияның іске асырылу тәсілі [5, 20].

Телевизиялық сұхбаттар барысында коммуникацияның жүзеге асуындағы стратегия мен тактика көрінісін төмендегі кесте арқылы ұсындық.

Кесте-1. Коммуникация барысындағы стратегия мен тактика

Коммуниканттар	Стратегия	Тактика	
ТЕЛЕЖҮРГІЗУШІ	Тұрақты тақырыпты ұстану	Тақырыптың кіріспесі	
		Тақырыпқа қайта оралу	
		Тақырыптың аяқталуы	
	Ашық әңгімелесуге ынталандыру	Түсіндіру қағидасы	Сұраққа баса назар аударту
			Қайта құрастырылған сұрақтар
			Ақпаратты нақтылау
			Дәлел келтіру
			Әңгімелесушінің сөзін бөлу
	ТЕЛЕКӨРЕРМЕН	Өзіндік көзқарастар	Жағдайға қарай ыңғайластыру
			Әңгімелесушінің көңіл-күйін ескеру
			Әңгімелесушінің сөзін нақтылау
		Негіздеме	Әңгімелесушінің көзқарасын түйіндеу
Әңгімелесушінің сөзіне қорытынды жасау			
Өзіндік көзқарастың қалыптасуы			
Детальды жауап			
ТЕЛЕКӨРЕРМЕН	Негіздеме	Қысқа жауап	
		Жауап беруден бас тарту	
		Әңгімелесушінің сұрағын нақтылау	
	Кері сұрақ қою		
ТЕЛЕКӨРЕРМЕН	Негіздеме	Ілеспе реплика	
		Әңгімелесушінің сөзін бөлу	

Таңғы ақпаратты-сазды бағдарламалардағы тележүргізуші мен телекөрермен арасындағы коммуникативтік стратегия мен тактиканың жүзеге асырылуын бағамдау мақсатында «QAZAQSTAN» Ұлттық арнасындағы «Tansholpan» таңғы ақпаратты-сазды бағдарламасында 5 жасар математик Ислам Көпбаймен болған сұхбатты (23 маусым, 2023 жыл) қарастыра отырып төмендегідей сызбамен ұсындық.

2-кесте. «Tansholpan» таңғы ақпаратты-сазды бағдарламасының эфирлік шығарылымындағы стратегия мен тактика қолданысы

Коммуниканттар	Стратегия	Тактика
ТЕЛЕЖҮРГІЗУШІ	Тұрақты тақырыпты ұстану	<p>Тақырыптың кіріспесі: Жүргізуші: «Мен есеп шығаратын Исламмын» деп әлеуметтік желіде танылған 5 жасар азаматты студияға шақырамыз.</p> <p>Тақырыпқа қайта оралу: Студияға келген 5 жасар қонаққа қай жақтан келгені, есеп шығаруды кім үйреткені туралы сұрақтар қоя отырып қонақ ретінде бірге келген ұстазына Ислам жайында бірнеше сұрақтар қойылады, тақырыпқа қайта оралу мақсатымен математик балаға бірнеше есептер ұсынады.</p>
	Ашық әңгімелесуге ынталандыру	<p>Қайта құрастырылған сұрақтар: Жүргізушілер 5жасар баламен сұхбат барысында баламен сұхбат жасаудағы шеберліктерін пайдалана отырып, балаға арналған бірнеше сұрақтарын сол сәттегі баланың эмоциональды күйіне қарап қайта құрастырып ұсынып отырғанын байқауға болады. Жүргізуші: Ислам, математикадан өзге ән айтқанды ұнатасың ба?</p> <p>Ақпаратты нақтылау: Жүргізушілер 5жасар математик баланың студияға келіп отырғандығы турасындағы ақпаратты аудиторияға нықтылап беру мақсатын орындайды. Жүргізуші: «Иә, енді қадірлі көрермен Ислам бізге Егізқұм аулынан келіп отыр. Бірақ елордаға келу себебін айтып өтейік».</p>
	Түсіндіру қағидасы	Эфирге келіп отырған 5 жасар бала болғандықтан сол сәттегі баланың жағдайын, әңгімелесушінің көңіл-күйін ескере отырып сұхбатты өз мәресіне жеткізді.
ТЕЛЕКӨРЕРМЕН	Өзіндік көзқарастар	<p>Детальды жауап: Сұхбатқа 5 жасар математик бала Рысбек Мәуіт деген ұстазымен бірге келеді. Ұстаз бен балаға қалай тез есептеудің техникасы, баланың логикасы туралы қойылған сұрақтарға қонақтар детальды жауап беріп отырды.</p> <p>Қысқа жауап: Математик бала қойылған сұрақтарға қысқаша түрде жауап қайтарды. Журналист: 3-ті 3-ке көбейтсең,.... Ислам: 9</p>

Жоғарыда көрсетілген теледискурс барысындағы стратегия мен тактика қолданысы бағдарламаның сәтті, әрі нәтижелі өнім болуына тигізер ықпал зор.

Телевизияның эфирлік маңыздылығы турасында ғалым Қ.Шамахайұлы: «Эфирлік өнердің сипаттары телевизияның ішкі болмысында толықтай сақталған. Көркем туындыны ұсыну формасы, қарым-қатынастық тетіктері телевизияны ерте алға шығарды»,–деген ойлармен сабақтастырылады [25, 79].

Тікелей эфирдегі бағдарламалардың даму тарихының жүйеленуі үлкен маңыздылыққа ие болды. Мұндай бағдарламалар қай кезеңде болмасын негізгі рухани тәрбие құралы бола білді, әрі ұлтымыздың рухани кемелденуі жолында қалтқысыз қызмет етті. Сонымен қатар тіл мәдениетінің қалыптасуындағы негізгі құралдардың бірі, қазақ тілінің тұтастығын қалыптастырушы. Әрі Қазақстанның әр аймағында ерекше айтылатын жеке сөздер мен тіл тазалығы сарапталып, іріктеліп отырды.

Тікелей эфир бағдарламалары қандай уақытта болмасын аудиторияға жақсылық пен ізгілік қасиеттерді дарытудың негізгі құралы ретінде қызмет ете отырып, төлмәдениетіміздің озық үлгілері, әдеби мұраларымызды насихаттап отыруды назардан тыс қалдырмады. Бұған отандық телеарналардағы таңғы бағдарламалар қатарынан орын алатын «Хабар» арнасындағы «Оян» таңғы ақпараттық-танымдық көңілашар бағдарламасын да ерекше атап өтуге болады [26]. Тікелей эфирдегі таңғы көңілашар бағдарламалардың қайсысы болмасын сол өз уақытының үнін танытып, келбетін нанымды бейнелеу құралы болып қала береді.

Таңғы ақпараттық бағдарламалардың маңыздылығы мен аудиторияның құрамы, тікелей эфир ерекшелігі, тікелей эфирдегі жүргізушілер шеберлігі, таңғы бағдарламалардың аудитория психологиясына әсері т.б. мәселелердің қажеттілігі, сұранысы мен талабы мол.

Демек, қандай сөйлеу актісінде болмасын адресат коммуникация барысында маңызды роль атқарады. Сөйлеу актісі барысында адресант, яғни, журналист материалын өзенің көздеген коммуникативтік мақсатына, сөз стратегиясына бағыттап, тыңдаушымен арасындағы өзара ынтымақтастық мәселелерін ескереді.

Телевизия тірегі – тележүргізушілер. Кез келген телеарнаның табыс кілті – көпшілік көрермен үлкен ықыласпен күтетін, әрі қабылдайтын, таратқан ақпараты сенімді, пікірі көңілге қонымды көрінетін кәсіби тележүргізушілердің болуы. Телевизиялық коммуникацияның дыбыстық-көрсетілімдік қасиеті коммуникатор мен аудитория арасындағы өзара байланысты қалпына келтіруді қажетсінді, бұл коммуникатордың өзі және оның ақпаратының құндылығы туралы белгілі бір пікір қалыптастыру үшін керек болды.

Телевизиялық коммуникацияда ұтымды, жүйелі сұрақ қоя білудің де маңыздылығы прагматикалық мақсаттарды орындаудың бір көрінісі ретінде танылады. Соған орай телевизияда қойылатын сұрақтарды ашық және жабық сұрақтар деп көрсетеді [27, 38].

Ашық сұрақтар – не, неліктен, қалай сұрақтары төңірегінде өрбиді. Жабық сұрақтар – қысқа жауап беруге болатын сұрақтар. Телевизияда ашық сұрақтар маңызды роль атқарады. Дегенмен, ашық және жабық сұрақтардан өзге ақпараттық, бақылау, тұспалдау, бекіту, таныстыру, біржақты, кездейсоқ, альтернативті, бағыттаушы, қорытындылау деген түрлерге топтастырылады. Сұрақты дұрыс құрастыра білу – адресантпен қарым-қатынастың сәтті жүзеге асуының кепілі. Сұрақты дұрыс құра білудің маңыздылығы қарым-қатынас стратегиясы мен тактикасында да байқалады. Бұл орайда зерттеу барысында коммуникациядағы стратегия мен тактиканың жүзеге асуына келтірілген мысалдар да айқын дәлел бола алады.

Белгілі ғалым Н. Уәли коммуникация барысындағы адресант қызметін сөз субъектісі, сөйлеуші, прагматиканың орталық категориясы, коммуникативтік үдерісті ұйымдастырушы деп атап көрсетеді [1, 245].

Осы қызметтердің жүзеге асырылуында тілдік амалдардан өзге бейвербальды амалдар қолданысы да ерекше танылады. Жалпы телекоммуникацияда вербальды емес

амалдардың қызметі ерекше. Ғалымдардың пайымдауынша, тұлғаралық қарым-қатынаста ақпараттың 65 % тілдік емес амалдар, қозғалыс арқылы 55%, дауыс арқылы 38 %, сөз арқылы 7% берілетінін айтады. Коммуникация барысында тілдік тұлға сөз, интонация, дауыс тембрі, ым-ишарат, энергетикалық импульс арқылы қарым-қатынасқа түсетіндігі, олар проксемика, сыртқы келбет, мимика, кескін, кинесика, тактильді коммуникация т.б. каналдар арқылы жүзеге асатындығы айтылады [28, 112].

Тележүргізуші тарапынан орындалатын тілдік емес амалдар қолданысындағы коммуникацияны фонациялық, оптика-кинетикалық, кеңістіктік-уақыттық амалдар деп топтастырып береді [28, 102].

Осы ретте таңғы бағдарлама жүргізушілерінің коммуникация барысындағы тілдік емес амалдар қолданысын төмендегіше жүйелеп, кесте арқылы ұсындық.

Кесте-3. Бейвербальды амалдар қолданысы

Коммуникация түрлері	Қолданылатын тәсілдер
Оптика-кинетикалық амалдар	Белсенді қимыл-әрекетке негізделеді.
Кеңістіктік-уақыттық амалдар	Жүргізуші студияның үнемі ортасында тұрады немесе бір орнында емес, үнемі орнын ауыстырып тұрады.

Жоғарыда аталған телевизиялық дискурс прагматикасы аясында қарастырылып отырған мәселелер сөйлеу қарым-қатынасының барлық параметрін қамтитын прагматикалық зерттеулер аясында орындалатындығы айқындалды. Прагматикалық адамның коммуникативті іс-әрекетінің ауызша (дискурс) және жазбаша (мәтін) формаларын қарастырады. Прагматиканың мәтін мен дискурста қаралатыны турасында ғалым З.Ш. Ерназарова түсініктемесінде: «Прагматиканы динамикадағы мәтін – дискурсты оны дүниеге келтіруші адаммен байланысты қарастырылатын ғылым деп айтуға болады», - деп көрсетіледі [7, 225].

Зерттеу мақалада прагматиканың теледискурсқа қатыстылығын «коммуникативтік іс-әрекет» аясында қарастырдық.

Қорытынды. Телевизия бүгінгі қоғам өміріне белсенді араласумен қатар әлеуметтік, саяси, экономикалық мәдени үрдіске әсер ете алатын ықпалды құрал. Телевизия – ең күшті ақпарат құралы. Телевизия үшін ақпарат пен таным бір-бірімен тығыз сабақтастықта көрініс табады.

Телевизияның өзге ақпарат құралдарынан даралануы – оның маңыздылығында. Сондықтан бүгінгі жаңашыл деңгейдегі телевизияны заманауи ақпарат беру бағытындағы журналистік туындылар (бағдарламалар) қатары құрайтыны орынды. Телевизияға тиесілі бағдарламалардың негізгі мақсаты – көрерменге ой салып әрі жақсы әсер беру, олардың қиялдарын бағыттау, өзіміз ойлағандай сезіндіруге ұмтылдыру.

Кезінде қазақ телевизиясы ұлттық рухты қастерлеп, қадірлеп, өзі жүргізген хабар арқылы әр адамның, адамзаттың бойында, ойында халқының мүддесі, мұраты, ұлтының абырой-беделі үшін не істеу керек, қандай қимыл көрсету керек деген сұрақ экраннан тура, тікелей көрермендердің өздеріне қойылып, талқылауға түсіп жатты. Ол кездерде де өмірге оралып, көрерменмен қайта қауышып, қалың қауымды бір желпіндіріп тастады.

Қазақ телевизиясы – қазақ зиялы қауымының рухани, мәдени ошағына айналды. Қандай бағдарлама болмасын көрерменге ой салып әрі жақсы әсер беріп, олардың қиялдарын шыңдау, жақсылыққа ұмтылдыру мақсатын қойды. Осындай мақсаттар жолында қызмет көрсеткен бағдарламалар қатарында таңғы ақпаратты-сазды бағдарламалар да болды.

«Таңшолпан» сынды мағыналы да терең хабарлар экранға шықты. Хабарларда халықтың есінен шығып, көнеріп, ұмыт бола бастаған ежелгі салт-дәстүрлері қайтадан жаңғырды. 1980 жылдары эфир арқылы жарыққа шыққан ақпаратты-сазды бағдарламалардың өмірге келуі де бірнеше белестерді қамтып, өзіндік қалыптасу

тарихынан өткендігі белгілі. Бүгінде лайықты жалғасын тауып, көрермендер көзайымына айналууда.

Бүгінде осындай халық игілігі үшін қызмет етіп келе жатқан телевизия саласын әр қырынан тану мен білудің маңыздылығы артып отырғандығы байқалады. Таңғы ақпараттық хабарлардың телеаудиториямен байланысының интерактивті түрде жүзеге асырылуындағы мүмкіндіктердің пайдаланылуы жаңа жетістіктерге жол ашты.

Ал телевизия тілін зерттеу қиын, әрі қызықты. Себебі, теледидар құрылымы түрлі жанрларды қамтиды. Таңғы хабарға келген әрбір кейіпкер бойындағы көркемдік ой-санасының жаңашыл талғамдары, уақыт ағымындағы мәселелерді игеру, әлеуметтік жүйелеу, сипатты саралау, кейіпкердің айналадағы өмірмен байланысын ашу сынды қасиеттерді ашып көрсету де таңғы бағдарламалардың сәтті шығуының өзегі. та

Телевизия дискурсындағы коммуникативтік-прагматикалық мақсаттың тиімді шарттарының бірі ретіндегі стратегия мен тактика қолданысы сапалы телеөнім жасауда маңызды.

Телевизия дискурсында адресант пен адресаттың кез-келген тілдік бірліктің мазмұнын түсінуге мүмкіндік беретін аялық білімі мен пресуппозиция көрінісі прагматикалық мақсатты орындауда тиімді.

Теледискурстағы тілдік қолданыстар мәні бейверьбалды амалдар қолданысы арқылы да толығымен түседі.

Телевизия өзінің даму жолында журналистика жанрларын өз бойына лайықты түрде сіңіріп, оны табиғи түрде қалыптастыра білді. Тележурналистика түрлі жанрларды өзіндік айшықтауда шеберлік сипатын, оның құрылымын көрермен қауымның ерекшеліктеріне сәйкестендіріп, үйлестіре алады. Бүгінгі таңда ток-шоулар, телесайыстар, телесұхбат, телерепортаж бәрі де көрерменнің жанына жақын төл жанрларға айналған.

Телевизиялық туынды жанрларын жекелеген бірлі-жарымды сипатына қарай баға беру жеткіліксіз. Керісінше, ол барлық жағынан қарастырылып, кешенді түрде анықталады.

Авторлардың қосқан үлесі. Жанерке Имангаликова – тұжырымдаманы құру, эксперименттік зерттеу жүргізу, қолжазба мәтінімен жұмыс. Қуанышбек Маликов – әдебиетпен жұмыс, зерттеу нәтижелерін талдау және синтездеу.

Әдебиеттер тізімі

1. Уәли Н. Қазақ сөз мәдениетінің теориялық негіздері: фил.ғыл.док.дисс. – Алматы, 2007. – 328 б.
2. Қазақ журналистикасы. Жалпы ред. басқ. Н.Омашев 3 томдық. 2-т.: Қазақ теледидары. – Алматы: Таймас, 2008. – 352 б.
3. «Таңшолпан» телебағдарламасы [Электрон. ресурсы]. – URL <https://qazaqstan.tv/projects/tansholpan/> (қаралған мерзімі: 11.02.2024).
4. Момынова Б. Тілдегі жаңа бағыттар мен типтік қатынастар. Оқу құралы: - Алматы: Арыс, 2009. – 144 б.
5. Әлкебаева Д. Қазақ тілі стилистикасының прагматикасы. – Алматы, 2005. – 266 б.
6. Қалиев Ғ. Тіл білімі терминдерінің түсіндірме сөздігі. – Алматы: Сөздік-Словарь, 2005. – 440 б.
7. Ерназарова З.Ш. Сөйлеу тілі синтаксисінің прагмалингвистикалық аспектісі. – Алматы, 2001. – 215 б.
8. Кенжеқанова Қ.К. Саяси дискурстың прагмалингвистикалық және когнитивтік компоненттері (қазақ тіліндегі мерзімді басылымдар материалдары бойынша): философия (PhD) докторы ғылыми дәрежесін алу үшін дайындалған диссертация. – Алматы, 2015. – 180 б.
9. Машинбаева Г.А. Теледидар тілінің лингвопрагматикалық аспектілері: фил.ғыл.кан.дисс. – Алматы, 2007. – 125 б.

10. Увайсова М.М. Жарнама тілі: лингвопрагматикалық аспект: фил.ғыл.кан.дисс. – Алматы, 2010. – 130 б.
11. Асанбаева С.А. Жарнама саласындағы мемлекеттік тілді қолданудың әлеуметтік-лингвистикалық өзекті мәселелері: оларды шешу жолдары: фил.ғыл.кан.дисс. – Алматы, 2010. – 130 б.
12. Подольских Е.А. Известия Самарского научного центра. // Известия Российской академии наук. - 2012. – Т. 14. №2 (4).
13. Ларина Е.Г. Телевизионный дискурс и его жанровое разнообразие // Вестник ВолГУ. Серия 2: Языкознание. - 2006. - №5.
14. Горчакова Н.Ю. Особенности телевизионной речи как разновидности устной публичной речи. // Вестник РУДН. Серия: Вопросы образования: языки и специальность. – 2007. - №2.
15. Архипова А.А. Особенности стратегий различных типов институционального дискурса // Вестник МГЛУ – 2016. - №751.
16. Шалев А.С. Энергетические характеристики речи телебесед (на материале украинского, русского и английского языков // Universum: филология и искусствоведение. - 2013. - № 2 (2). – С. 11-19.
17. Красикова Т.Р., Кожемякин Е.А. Телевидение как объект мультимодального дискурс-анализа. // Ученые записки Казанского университета. Серия: Гуманитарные науки. - 2018. - №4. – С. 894-907.
18. Fairclough N. Discourse and Social Change. – Cambridge: Policy Press. - 1993.- 272 p.
19. Kress G. Multimodality: A social semiotic Approach to Contemporary Communication. – London: Routledge, 2010. – 232 p.
20. Van Leeuwen T. Discourse and Practice. New Tools for Critical Discourse Analysis. – N. Y.: Oxford Univ. Press, 2008. – 173 p.
21. Multimodal Discourse Analysis. System-Functional Perspectives/ Ed. By K.L. O'Halloran. – London; N.Y.: Continuum, 2004. – 256 p.
22. Machin D. Introduction. What is multimodal critical discourse studies? // Critical discourse studies. - 2013. V. 10, No 4.- P. 347-355.
23. Monaco J. How to read a film: The Art, Technology, Language, History, and Theory of film and media. – N.Y.: Oxford Univ. Press, 1981. – 533 p.
24. Kress G., Van Leeuwen T. Reading Images: The grammar of visual design. – London: Routledge, 1996. – 312 p.
25. Шамахайұлы Қ. Телевизия журналистикасы: теория және практика. – Алматы: Эверо, 2015. – 224 б.
26. «Оян» телебағдарламасы [Электронный ресурс]. URL: <https://khabar.kz/kk/zhoba-turaly-oyan> (қаралған мерзімі: 11.02.2024).
27. Скаженик Е.Н. Деловое общение. – Таганрог: ТРТУ, 2006. – 136 с.
28. Пиз А. Язык теледвижений. – Москва: Эксмо, 2005. – 416 с.

References

1. Uali N. Kazak soz madenietinin teorialyk negizderi [Theoretical foundations of Kazakh speech culture]. Dissertation of the Candidate of Philological Sciences (Almaty, 2007, 328 p.). [in Kazakh]
2. Kazak zhurnalistikasy. 3 tomdyk. 2-t. Kazak teledidary [Kazakh journalism. 3 vol. Vol. 2. Kazakh TV]. General editor: N.Omashev (Taimas, Almaty, 2008, 352 p.). [in Kazakh]
3. «Tansholpan» telebagdarlamasy [TV program «Tansholpan»] [Electronic resource]. Available at: <https://qazaqstan.tv/projects/tansholpan/au/.htm> (Accessed: 11.02.2024).
4. Momynova B. Tildegi zhana bagyttar men tiptik katynastar [New directions and typical relationships in the language]. Training manual (Arys, Almaty, 2009, 144 p.). [in Kazakh]
5. Alkebaeva D. Kazak tili stilistikasynyn pragmatikasy [Pragmatics of the stylistics of the Kazakh language] (Almaty, 2005, 266 p.). [in Kazakh]
6. Kaliyev G. Til bilimi terminderinin tusindirme sozdigi [An explanatory dictionary of linguistic terms] (Sozdik-Slovar, Almaty, 2005, 440 p.). [in Kazakh]
7. Ernazarova Z.Sh. Soileu tili sintaksisinin pragmalingvistikalik aspektisi [Pragmatic linguistic aspect of the syntax of the spoken language] (Almaty, 2001, 215 p.) [in Kazakh]

8. Kenzhekanova K.K. Sayasi diskurstyn pragmalingvistikalыk zhane kognitivtik komponentteri (Kazak tilindegi merzimdi basylymdar materialdary boıynsha) [Pragma linguistic and cognitive components of political discourse (based on the materials of periodicals in the Kazakh language)]. Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy (PhD) (Almaty, 2015. – 180 p.). [in Kazakh]
9. Mashinbaeva G.A. Teledidar tilinin lingvopragmatikalыk aspektileri [An explanatory dictionary of linguistic terms]. Dissertation of the Candidate of Philological Sciences (Almaty, 2007, 125 p.). [in Kazakh]
10. Uvaisova M.M. Zharnama tili: lingvopragmatikalыk aspekt [Advertising language: linguopragmatic aspect]. Dissertation of the Candidate of Philological Sciences (Almaty, 2010, 130 p.). [in Kazakh]
11. Asanbaeva S.A. Zharnama salasыndagy memlekettik tildi koldanudyn aleumettik-lingvistikalыk ozekti maseleleri: olardy sheshu zholdary [Current socio-linguistic problems of using the state language in the field of advertising: ways to solve them]. Dissertation of the Candidate of Philological Sciences (Almaty, 2010, 130 p.). [in Kazakh]
12. Podolskih E.A. Izvestiya Samarskogo nauchnogo centra [Proceedings of the Samara Scientific Center], Izvestiya Rossiiskoi akademii nauk [Proceedings of the Russian Academy of Sciences], 14, 2(4), (2012). [in Russian]
13. Larina E.G. Televizionnyj diskurs i ego zhanrovye raznobrazie [Television discourse and its genre diversity], Vestnik VolGU. Seriya 2, Yazykoznanie [Bulletin of the Volgograd State University. Series 2: Linguistics], 5, (2006). [in Russian]
14. Gorchakova N.Yu. Osobennosti televizionnoj rechi kak raznovidnosti ustnoj publichnoj rechi [Features of television speech as a variety of oral public speech], Vestnik RUDN. Seriya, Voprosy obrazovaniya: yazyki i special'nost' [Bulletin of the RUDN. Series, Education issues: Languages and speciality], 2, (2007). [in Russian]
15. Arhipova A.A. Osobennosti strategij razlichnyh tipov institucional'nogo diskursa [Features of Strategies of Different Types of Institutional Discourse] Vestnik MGLU [Bulletin of the Moscow State Linguistic University], 751, (2016). [in Russian]
16. Shalev A.S. Energeticheskie harakteristiki rechi telebesed» (na materiale ukrainskogo, russkogo i anglijskogo yazykov [Energy characteristics of the speech of teleconversations (on the material of Ukrainian, Russian and English languages), Universum: filologiya i iskusstvovedenie [Universum: philology and art history], 2, (2013). [in Russian]
17. Krasikova T.R., Kozhemiakin E.A. Televidenie kak ob'ekt mul'timodal'nogo diskurs-analiza [Television as an object of multimodal discourse analysis], «Uchenye zapiski Kazanskogo universiteta. Seriya gumanitarnye nauki» [Scientific notes of Kazan University. The Humanities series], 4, (2018). [in Russian].
18. Fairclough N. Discourse and Social Change (Policy Press, Cambridge, 1993, 272 p.).
19. Kress G. Multimodality: A social semiotic Approach to Contemporary Communication (Routledge, London, 2010, 232 p.).
20. Van leeuwen T. Discourse and Practice. New Tools for Critical Discourse Analysis. (Oxford Univ. Press, N.Y., 2008, 173 p.).
21. Multimodal Discourse Analysis. System-Functional Perspectives. Ed. by K.L. O'Halloran (Continuum, N.Y., London, 2004, 256 p.).
22. Machin D. Introduction. What is multimodal critical discourse studies? Critical discourse studies, 4 (10), 347-355 (2013).
23. Monaco J. How to read a film: The Art, Technology, Language, History, and Theory of film and media (Oxford Univ. Press, N.Y., 1981, 533 p.). [in English]
24. Kress G., Van Leeuwen T. Reading Images: The grammar of visual design (Routledge, London, 1996, 312 p.). [in English]
25. Shamahaiuly K. Televiziya zhurnalistikasy: teoriya zhane praktika [Television journalism: theory and practice] (Evero, Almaty, 2015, 224 p.). [in Kazakh]
26. TV program «Wake up» [Electron. resource]. Available at: <https://khabar.kz/kk/zhoba-turalyoyan/au/htm> (Accessed: 11.02.2024).
27. Skazhenik E.N. Delovoe obshchenie [Business communication] (TSREU, Taganrog, 2006, 136 p.). [in Russian]
28. Piz A. Yazyk teledvizhenij [Body language] (Eksmo, Moskov, 2005, 416 p.). [in Russian]

Ж.М. Имангаликова, К.Т. Маликов

Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан

Прагматика телевизионного дискурса

Аннотация. Статья посвящена признанию прагматического характера телевизионного дискурса, а утренние программы исследованы как специфический объект. По мере развития научно-технического прогресса усложняются общественные отношения, поток информации должен быть быстрым, точным, кратким и правдивым – главное требование медиаиндустрии. Дискурсивная природа современной медиасферы ориентирована на прагматические цели в рамках триединства адресант-текст-адресат. В исследовательской статье, направленной на признание прагматического характера телевизионного дискурса, ставится задача рассмотреть язык, основанный на принципах антропоцентрической парадигмы, в целом на основе мира человеческого сознания и познания, духовных ценностей. Исследовательская статья была направлена на выявление нововведений в формате утренних информационных программ и уточнение их прагматических целей. При оценке взаимоотношений между адресатом и адресантом при общении учитывают профессиональные навыки телеведущего и уровень владения культурой прямого вещания, знания адресата и адресанта и т.д.

Теоретически необходимо рассматривать программы в телевизионном дискурсе в рамках антропорелевантной парадигмы. Известно, что акт выступления на телевидении формирует культуру речи в обществе, поэтому с практической точки зрения ценно обратить внимание на возможности и использование телевидения и освоить культуру экрана. Вот почему очень важно рассматривать язык как единое целое, основанное на человеческом сознании и знаниях, духовных ценностях и мире.

Ключевые слова: телевизионный дискурс, прагматика, утренние программы, антропоцентрическая парадигма, коммуникация, сознание, познание.

Zh.M. Imangalikova, K.T. Malikov

L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan

Pragmatics of television discourse

Abstract. The article is devoted to the recognition of the pragmatic nature of television discourse, and morning programs are studied as a specific object. With the development of scientific and technological progress, social relations become more complicated, the flow of information must be fast, accurate, concise and truthful - the main requirement of the media industry. The discursive nature of the modern media sphere is focused on pragmatic goals within the framework of the addressee-text-addressee trinity. In a research article aimed at recognizing the pragmatic nature of television discourse, the task is to consider a language based on the principles of the anthropocentric paradigm, in general, on the basis of the world of human consciousness and cognition, spiritual values. The research article was aimed at identifying innovations in the format of morning information programs and clarifying their pragmatic goals. When assessing the relationship between the addressee and the addressee, the professional skills of the TV presenter and the level of knowledge of the culture of direct broadcasting, the knowledge and knowledge of the addressee and the addressee, etc., are taken into account when communicating.

Theoretically, it is necessary to consider programs in television discourse within the framework of an anthroporelevant paradigm. It is known that the act of speaking on television forms the culture of speech in society, therefore, from a practical point of view, it is valuable to pay attention to the possibilities and use of television and master the culture of the screen. That is why it is very important to consider language as a whole, based on human consciousness and knowledge, spiritual values and peace.

Keywords: television discourse, pragmatics, morning programs, anthropocentric paradigm, communication, consciousness, cognition.

Авторлар туралы мәлімет:

Имангаликова Ж.М. 8D01717 – «Қазақ тілі мен әдебиеті» білім беру бағдарламасының 3 курс докторанты, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан

Маликов К.Т. – ф.ғ.к., доцент, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан.

Imangalikova Zh.M. – 3d year Ph.D. student of the educational program 8D01717-“Kazakh language and literature”, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan.

Malikov K.T. – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, L. N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan.

Copyright: © 2024 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY NC) license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).